УДК 338.45: 631.11
DOI: 10.34132/pard2021.12.04

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА І РЕГУЛЮВАННЯ ФЕРМЕРСТВА СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Бричко А.М., канд. екон. наук, доцент, Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна.

Лукаш С.М., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна.

У статті проведений теоретичний аналіз та визначено сутність фермерства як об'єкта державного впливу; визначено особливості та структуру публічного управління розвитком фермерства в Україні, оцінено стан аграрного ринку Сумської області з метою визначення факторів, які слід враховувати при побудові організаційно-економічного механізму функціонування та розвитку фермерства в цілому; проведено детальний аналіз стану фермерства Сумської області; визначено організаційно-економічних заходи щодо підвищення державної підтримки фермерського господарства області; сформульовано пропозиції щодо вдосконалення механізму державного регулювання інтересів фермерства та визначено їх особливості.

Визначено структуру та розкрито особливості публічного управління фермерськими господарствами в державі. На сьогоднішній день значно вдосконалено нормативно-правову базу функціонування фермерства, закцентована увага на підтримку розвитку фермерських господарств. Встановлено, що основною проблемою в розвитку фермерських господарств є функціонування великих сільськогосподарських підприємств, через які відбулося єднання політичних та економічних інститутів. Публічне управління вітчизняним перебуває у стані становлення і його державне регулювання опирається виключно на застарілі методи

публічного адміністрування, які дають негативний результат запроваджених владою заходів.

Запропоновано імплементувати досвід провідних країн світу щодо впровадження та розвитку якісних дорадчих служб, які можуть змінити негативне ставлення селян до кооперативів; змогли б надавати інформацію стосовно інновацій в аграрному секторі та допомагали впроваджувати їх у життя; створення громадських організацій фермерів для лобіювання інтересів фермерів на всіх рівнях прийняття рішень; всебічне стимулювання та популяризація розвитку сільськогосподарських кооперативів.

Ключові слова: *фермерські господарства, державна підтримка, механізм державного регулювання, фермерство.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний стан сільського господарства дає можливість передбачати у розвитку фермерства один із шляхів його майбутнього перспективного розвитку. Активна динаміка економічних та політичних змін, що відбуваються в українському суспільстві вимагає активної та адекватної реакції. Зусилля мають бути направлені на мінімізацію негативних впливів на економіку суспільства та корисності від поглиблення економічної інтеграції [1].

На сучасному етапі багато методологічних і методичних питань, що визначають організаційно-економічні основи функціонування фермерських господарств як на макро-, так і на макрорівнях. Ці питання недостатньо відпрацьовані, що зумовлює необхідність наукових досліджень, спрямованих на формування і розвиток фермерських господарств, їх ефективне функціонування, що забезпечить вихід агропромислового комплексу країни з тривалої кризи [2].

Незважаючи на опрацювання тематики фермерства, проблема функціонування фермерських господарств залишається ще недостатньо вивченою. Велика кількість питань щодо розвитку фермерських господарств в Україні потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичному підходу до визначення поняття фермерства, його специфіці присвяче-

но багато наукових праць. Вчені досліджували зародження нової форми господарювання в сільській місцевості, пристосування населення сіл до нових умов життя. Особлива увага приділялась вченням, що стосувались результатів та наслідків реформ в аграрному секторі, діяльності фермерських господарств, їх розташуванню в структурі аграрного виробництва, соціально-економічному розвитку регіонів держави та України вцілому. Звертаємо увагу на наукові праці О. Бородіної, Л. Гнатишина, С. Біленко та ін. [3-6]. Ними були визначені причини, що стримували розвиток фермерських господарств як підприємництва, їх способу життя на селі. Методологічні та практичні позиції функціонування фермерських господарств у процесі ринкових трансформацій в аграрному секторі економіки віднайшли своє відображення в чисельних наукових працях багатьох вітчизняних вчених.

Проблеми, що пов'язані із організацією діяльності фермерських господарств, вимагають негайного вирішення та є життєво необхідними. Питання державної підтримки та регулювання фермерства залишаються актуальними на даний час.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є наукове обґрунтування теоретико-методичних і прикладних засад розроблення шляхів покращення державної підтримки і регулювання фермерства Сумської області.

Викладення основного матеріалу дослідження.В Україні налічується офіційно зареєстрованих фермерських господарств біля 30 тисяч. Це більше 70 % загальної кількості сільськогосподарських підприємств, що є економічно активними. Виробничий, соціальний потенціал цих фермерських господарств залишається нереалізованим. На таких підприємствах рівень технічного оснащення та показники ефективності (урожайність зокрема) є значно нижчими, при порівнянні із середніми та великими господарствами. Щороку втрачається експортного потенціалу фермерських господарств щонайменше у 350 млн. дол. США.

Основною причиною такого становища є брак власних обігових коштів, а також висока вартість кредитів. Результатом чого у фермерських господарств є набагато скромніша матеріально-

DOI: 10.34132/pard2021.12.04

технічна база, доступ до новітніх технологій, селекції, сучасних засобів захисту рослин, добрив тощо. Все це призводить до створення невеликої частки фермерських господарств у загальній структурі виробництва валової сільськогосподарської продукції – 6-8 % на рік.

Малі та середні господарства мають можливість підвищити свою ефективність, зробити свій внесок в розвиток економіки країни та в обсяги валового виробництва сільськогосподарської продукції за умови отримання відповідних матеріальних та організаційних ресурсів. В такому випадку розвиток фермерства буде рушієм розвитку сільських територій завдяки створенню нових робочих місць, виробничої та соціальної інфраструктури [7].

Фермерське господарство згідно статті 1 Закону України «Про фермерське господарство» – це форма підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільгосппродукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону» [8]. У Земельному кодексі України, Законах України «Про фермерське господарство», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 роки [9], інших нормативно-правових актах зазначені усі особливості створення фермерських господарств.

Фермерське господарство може мати одну із організаційно-правових форм: юридична особа або фізична особа-підприємець. Згідно Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств» [10] фермерським господарства надається перелік заохочень, а саме: зарахування до числа платників єдиного податку четвертої групи фізичних осіб-підприємців, що організували фермерське

господарство; визначення держдопомоги по сплаті єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (10 % – 90 % мінімального страхового внеску) для будь-якого із членів фермерського господарства протягом 10 років за рахунок коштів Державного бюджету України завдяки механізмам доплати на користь застрахованих осіб-членів сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; уточнення положень щодо створення та діяльності сімейного фермерського господарства без набуття статусу юридичної особи [11].

Фермерство відіграє особливу роль у підвищенні рівня продовольчої безпеки, добробуту населення, харчування, зниженні голоду, раціонального використання природних ресурсів, охороні навколишнього середовища, досягнення стійкого розвитку села [12, с. 61]. Фермерство повинно займати основну увагу в сільськогосподарській, екологічній та соціальній політиці держави, його слід розглядати як ґрунтовний чинник збереження значимості села перед суспільством та об'єкт соціально-економічної політики загальнонаціонального рівня [13, с. 73].

Уся державна політика фермерських господарств проводитиметься в інтересах фермерів через розвиток кооперації, зміну грошово-кредитної політики, забезпечення фермерських господарств низькими процентними ставками, обіговим капіталом, певною компенсацією вартості сільськогосподарської техніки, дотаціями на відновлення тваринництва та ще цілою низкою інших заходів, які дадуть можливість відновити українське сільське господарство на селі.

Підтримуємо пропозицію Асоціації фермерів і приватних землевласників України, в якій ухвалено окремий закон про аграрний устрій. Він має визначити організаційну структуру на первинному рівні виробництва з пріоритетом фермерського господарства, форми їх державної підтримки, етапи та механізми реформування сільського господарства держави в інтересах фермерства.

Першорядним напрямом законодавчого втілення стратегічного курсу повинно стати створення комплексу умов правового,

DOI: 10.34132/pard2021.12.04

організаційного, податкового та фінансового характеру з метою стимулювання та розвитку фермерства та кооперації на селі, зокрема:

- встановлення аграрно-сировинного збору з експорту необробленої аграрної сировини, що здійснюється з метою надання дотацій по відродженню тваринництва, а саме на утримування фермерськими господарствами й селянами великої рогатої худоби на постійній основі;
- сприяння розвитку агропереробки за допомогою здешевлення кредитів, запровадження податкових, митних та інших інвестиційних стимулів, щоб поглибити агропереробку в сільській місцевості;
- прийняття антирейдерського закону для того, щоб протиправно не відбирали землю та майно у фермерських господарств;
- повернення спецрежиму оподаткування ПДВ, для отримання фермерськими та селянськими господарствами підтримки в автоматичному режимі і без корупції;
- сприяння розвитку обслуговуючої та переробної сільськогосподарської кооперації, підтримка сімейних ферм.

Фермерські та селянські господарства, які займаються великою рогатою худобою, організовують робочі місця, мають можливість самостійно господарювати на землі й переробляти на місці свою продукцію, сьогодні не мають державної підтримки, яку їм необхідно забезпечити.

Однією із провідних галузей економіки нашої держави є сільське господарство, що має вагомі природно-кліматичні конкурентні переваги. Успішному розвитку агропромислового сектора ми завдячуємо найбагатшому ресурсу – родючим ґрунтам. Більшість країн світу не володіють і десятою частиною того, що є в Україні.

Ведення сільського господарства включає в себе ряд особливостей, що обумовлюють результати діяльності підприємств аграрного сектору. Серед них:

- рослинний та тваринний світ є засобами виробництва в сільському господарстві, що розвиваються згідно із біологічними законами, тому в цій галузі важливий симбіоз законів економіки та природи;

- земля, її кількісні та якісні характеристики впливають на діяльність господарюючого суб'єкта, як основний засіб виробництва безпосередньо взаємопов'язана із процесами виробництва продукції;
- кліматичні умови впливають на життєдіяльність підприємств, тому необхідно отримувати, аналізувати безліч інформації для того, що зменшити ризики в процесі виробництва сільськогосподарської продукції;
- використання територіальних ресурсів, що є транспортно-, техніко-, матеріалозатратним (перевезення насіння, добрив, пального тощо);
- використання результатів праці для створення нової продукції або засобів виробництва;
- існування часового проміжку між періодами роботи та виробництва;
- існування сезонності виробництва, як наслідок відбуваються зміни в організації трудової діяльності, ефективного використання ресурсів праці;
- водний фактор в сільському господарстві є важливим елементом виробництва, відсутність якого призводить до підвищення вартості продукції;
- перевезення засобів праці є енергозатратним та грошовозатратним процесом [14].

Проаналізувавши вітчизняний аграрний сектор, можемо зазначити, що проблем в його розвитку дуже багато. Одна з головних – відсутність реальної стратегії розвитку агропромислового сектора. Зупинимося на основних заходах виведення агропромислового комплексу з кризового стану:

1. Необхідно відновити роботу Міністерства аграрної політики, що було ліквідовано, забезпечивши ефективну роботу професіоналів, що спеціалізуються на проблемах в аграрній сфері та шляхах їх вирішення. Поновити роботу вертикалі державного управління (Кабінет міністрів-місцеві громади).

2. Потрібно змінювати фіскальну політику, що стосується агропромислового сектору. Це можна запровадити із введенням

DOI: 10.34132/pard2021.12.04

на законодавчому рівні класифікації суб'єктів господарювання на групи: агрохолдинги, середні та малі. Впроваджувати програми держпідтримки (для малих підприємств вона повинна бути найбільшою) та системи оподаткування.

3. Підлягають опрацюванню проблемні питання монетарної політики і банківського сектору, щоб суб'єкти господарювання могли отримати доступне фінансування. Неможливість отримання кредиту на 5-10 років для фермера призводить до того, що не відбудовуються молочно-товарні ферми, не можливо побудувати сучасне підприємство по переробці, метою якого є отримання продукції із доданою вартістю.

4. Скорочення державного регулювання в сучасній системі управління. Необхідно спрощувати систему управління в аграрному секторі та переходити до цифрової трансформації, що сприяє відкритості інформаційного доступу, віддаленого доступу до оперативної інформації, отримання дозволів на реєстрацію тощо. Прозорість та відкритість баз даних, банку землі особливо для держпідприємств.

5. Здійснення активної європейської та глобальної інтеграції, щоб була змога адаптувати систему контролю якості, здійснення сертифікації та отримання сертифікатів європейського зразка. Саме такі заходи відкривають кордони у 90 % держав без проходження там системи сертифікації продукції.

В Україні така система впроваджується протягом 20-ти років і адаптована на 60 %. В рамках міжнародної інтеграції необхідно більше вітчизняних представників делегувати у великі міжнародні організації, які впливають на формування глобальної аграрної політики. [15]

Сьогодні одним із пріоритетних напрямків вітчизняної державної політики є розвиток аграрного сектору, акцентуючи увагу на чималому ресурсному потенціалі, наявності кваліфікованої робочої сили, ємкісному ринку збуту продукції. В Сумській області лідируючим є сільське господарство, особливо в сільській місцевості. Сільське господарство – основна галузь економіки, від розвитку якої залежить рівень та якість життя населення, стабільна робота допоміжних галузей, що формують ресурсний та експортний

потенціал регіону. Розвиток аграрного сектору регіону базується на достатньому природньо-ресурсному, людському потенціалі. Площа сільськогосподарських угідь – 1,7 млн. га, у т.ч. ріллі – 1,2 млн. га.

В Сумській області зареєстровано 378 підприємств різних форм власності, 652 фермерських господарства, понад 120 великих, середніх та малих підприємств харчової та переробної сфери. Нараховується 48 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та до 130 тис. особистих селянських господарств. Що стосується спеціалізації, то Сумський регіон спеціалізується в рослинництві на вирощуванні зернових і технічних культур, а у тваринництві – на виробництві молока, м'яса великої рогатої худоби та свиней.

Виробництво валової продукції сільського господарства області щороку по усім категоріям господарств становить 10,2-11,4 млрд. грн. У 2019 р. виробництво валової продукції сільського господарства склало 11,4 млрд. грн., що на 0,2 % більше показників 2018 р., у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах 8,1 млрд. грн. У 2019 р. Сумська область зайняла 11 місце серед регіонів України за показниками темпів виробництва валової продукції сільського господарства.

Господарства населення займають значну частку у загальному виробництві сільськогосподарської продукції. У 2019 р. ними вироблено картоплі – 945,8 тис. т (99,5 %), овочів – 198,7 тис. т (99,3 %), м'яса – 43,3 тис. т (63 %), молока – 230,5 тис. т (60,7 %).

Завдяки високій родючості та продуктивності ґрунтів Сумщина постійно утримує лідируючі позиції серед регіонів України з виробництва продукції галузі рослинництва. Підсумовуючи 2019 р. в області зібрано понад 4,4 млн т зернових та зернобобових культур, ці обсяги повністю забезпечать потребу регіону в зерні та дадуть можливість сформувати відсоток продукції на експорт. Аграріями Сумщини встановлено рекорд з виробництва олійного насіння. Вперше в регіоні загальне виробництво соняшнику, сої та ріпаку перевищило 1 млн. т та має потенціал для подальшого зростання. За урожайністю зернових і зернобобових культур (65,2 ц/га) та соняшнику (32,8 ц/га) в 2019 р. Сумська область займала 4 місце серед регіонів України, за валовим виробництвом зерна – 5 місце, в тому числі гречки – 4 місце.

DOI: 10.34132/pard2021.12.04

Проаналізуємо посівну площу сільськогосподарських культур Сумської області за 2017-2019 рр. (табл. 1).

Таблиця 1.

Посівна площа сільськогосподарських культур (уточнена), (тис. га) [16]

Культури	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Відхилення +/- 2019/2017 рр.	
Зернові та зернобобові	613,7	641,0	680,2	66,5	110,8
Буряк цукровий фабричний	6,3	3,3	0,9	-5,4	14,3
Соняшник	201,4	213,8	236,7	35,3	117,5
Картопля	59,5	59,2	58,2	-1,3	97,8
Культури овочеві	11,1	11,0	10,9	-0,2	98,2
Плодових та ягідних	3,4	3,4	3,5	0,1	102,9

Аналізуючи дані табл. 1, робимо висновок про те, що у 2019 р. збільшились посівні площі під зернові та зернобобові культури в порівнянні з 2017 р. на 10,8 % і склали 680,2 тис. га. Також збільшились посівні площі під соняшник та плодові та ягідні культури – на 17,5 % (35,3 тис. га) та 2,9 % (0,1 тис. га) відповідно. Таке збільшення посівних площ відбулось за рахунок зменшення вирощування цукрового буряку, картоплі та овочевих культур на 85,7 % (5,4 тис. га), 2,2 % (1,3 тис. га) та 1,8 % (0,2 тис. га) відповідно. Чи зберіглась тенденція до зменшення в обсягах виробництва певних культур, розглянемо в табл. 2.

Таблиця 2.

Обсяг виробництва (валовий збір) сільськогосподарських культур, тис. ц. [16]

Культури	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Відхилення +/- 2019/2017 рр.	
Зернові та зернобобові	36862,4	44701,0	44325,7	7463,3	120,2

продовження таблиці 2

Буряк цукровий фабричний	2522,7	1400,8	414,6	-2108,1	16,4
Соняшник	5162,9	6210,3	7770,7	2607,8	150,5
Картопля	11073,7	10007,0	9508,8	-1564,9	85,9
Культури овочеві	1838,7	2011,6	2031,7	193	110,5
Плодові та ягідні	170,1	212,4	179,5	9,4	105,5

Аналізуючи дані, що наведені в табл. 2, можемо зазначити, що обсяги виробництва зернових та зернобобових культур за 2017-2019 рр. збільшились на 20,2 %, тобто на 7463,3 тис. ц. так само як і обсяги виробництва соняшнику на 50,5 % (2607,8 тис. ц), овочевих культур на 10,5 % (193 тис. ц) та плодових та ягідних культур на 5,5 % (9,4 тис ц). Зі зменшенням посівних площ зменшились обсяги валового збору цукрового буряку та картоплі – на 83,6 % (2108,1 тис. ц) та 14,1 % (1564,9 тис. ц) відповідно. Графічно обсяг виробництва (валовий збір) сільськогосподарських культур за досліджуваний період 2017-2019 рр. можна відобразити на рис. 1.

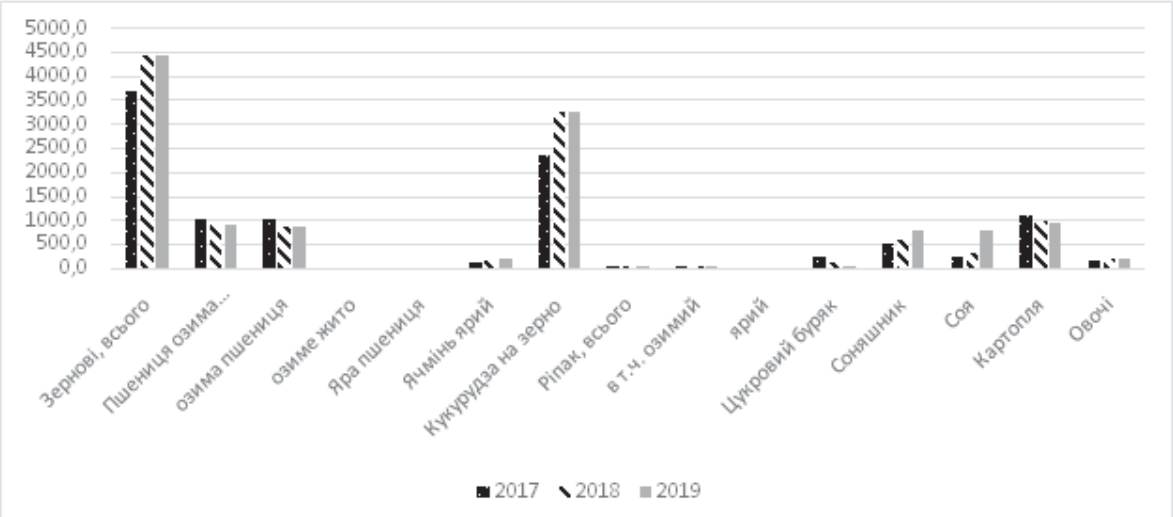

Рис. 1. Валове виробництво сільськогосподарських культур у 2017-2019 рр., тис. т

DOI: 10.34132/pard2021.12.04

Дані рис. 1, характеризують найбільше виробництво наступних сільськогосподарських культур за 2017-2019 рр.: ярий ячмінь (198,3 тис. т), кукурудза на зерно (3251,3 тис. т), соняшник (775,8 тис. т), соя (776,4 тис. т) та овочі (203,2 тис. т).

Агропромисловий комплекс Сумщини залишається привабливим для інвесторів. Інвестиції в основний капітал забезпечують системне оновлення і розвиток матеріально-технічних засобів аграрних господарств області, покращують соціальну інфраструктуру села. У 2019 р. в агропромисловий комплекс Сумської області залучено 1723,5 млн. грн. інвестиційних коштів, або 122,9 % до прогнозованого.

На території області розташовано понад 120 великих, середніх та малих підприємств, які здійснюють виробничу діяльність в галузі харчової та переробної промисловості.

У виробництві харчових продуктів області провідне місце належить таким видам діяльності, як виробництво молочної та м'ясної продукції, хліба та хлібобулочних виробів, борошняної та круп'яної продукції, кондитерських виробів, напоїв.

Питома вага продукції, яка виробляється підприємствами харчової та переробної промисловості Сумської області, в загальнодержавному обсязі становить: сири тверді – 8 %; масло вершкове – 4 %; м'ясо великої рогатої худоби (свіже або охолоджене) – 9 %; борошно – 6 %, хлібобулочні вироби – 3 %; кондитерські вироби – 8 %.

Не в повній мірі область забезпечена плодово-ягідною продукцією власного виробництва. При мінімальній нормі споживання плодово-ягідної продукції на одну особу в рік 68 кг, фактичне споживання за підсумками 2018 р. становило 46,9 кг.

До основних проблем сільських територій та агропромислового комплексу Сумської області належать:

- зниження демографічно-відтворювального потенціалу села;
- зменшення чисельності працівників, зайнятих в сільському господарстві, низький рівень зайнятості сільського населення;
- низький рівень розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості, а саме дорожнього, транспортного сполучення,

незадовільний стан житлово-комунального господарства, низький рівень їх ефективного енергозабезпечення;

- нижчий від рівня міст розвиток галузей освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, тощо;
- недостатній рівень фінансової підтримки соціальної сфери села;
- недостатній рівень державної підтримки облаштування сільських територій;
- відсутність умов для підвищення рівня зайнятості, створення додаткових робочих місць у селах, сільських місцевостях;
- недостатній рівень інформаційного забезпечення сільського населення з питань господарювання в ринкових умовах;
- виснаження земель сільськогосподарського призначення, зменшення площ природних сінокосів та пасовищ шляхом переведення цих земель в ріллю;
- низька мотивація щодо створення та розвитку малого та середнього підприємництва на селі (фермерських господарств, сімейних фермерських господарств, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів);
- недостатній рівень технологічного, технічного, фінансового, кадрового забезпечення суб'єктів малих форм організації діяльності в сільському господарстві (фермерські господарства, сімейні фермерські господарства, фізичні особи – підприємці) та їх об'єднань (сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи) їх доступу до діючих ланцюгах збуту продукції;
- низький рівень переробки продукції галузі рослинництва;
- невідповідність продукції переробної та харчової промисловості міжнародним стандартам якості та безпеки;
- низький технологічний стан переробної та харчової промисловості.

Необхідність розробки комплексної програми розвитку сільських територій Сумської області на період до 2027 р. викликана доцільністю підготовки нового програмного документа, розробленого відповідно до європейських стандартів. Вирішення вищезазначених питань вимагає розроблення, прийняття та виконання комплексної програми.

DOI: 10.34132/pard2021.12.04

Комплексна програма сприятиме розвитку сільських територій на сталій основі відповідно до стандартів ЄС і міжнародних стандартів, підвищенню конкурентоспроможності продукції агропромислового комплексу, залученню інвестицій у галузь, поліпшенню якості життя й економічного благополуччя людей, які проживають у сільській місцевості.

Виробництво сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах за досліджуваний період проаналізовано в табл. 3.

Таблиця 3

Виробництво сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах (т) [16]

Культури	2017	2018	2019	Відхилення 2019 р. до 2017 р. (+,-)	Відхилення 2019 р. до 2017 р. (%)
Зернові та зернобобові	378542	484792	528620	150078	139,6
Соняшник	59971	78366	83115	23144	138,6
Картопля	621	130	136	-485	21,9
М’ясо (у забійній вазі)	466	449	511	45	109,7
Молоко	17487	18444	19491	2004	111,5
Яйця, тис.шт	10407	20980	17596	7189	169,1

Можемо констатувати, що за досліджуваний період виробництво зернових та зернобобових у фермерських господарствах Сумської області збільшилось на 39,6 %, тобто на 1500078 т, виробництво соняшнику зросло на 38,6 % (23144 т), яєць – на 69,1 % (7189 тис. шт). Тільки вирощування картоплі фермерськими господарствами Сумської області знизилось на 78,1 %, тобто на 485 т.

В таблиці 4 відображена кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) у Сумській області в 2020 році.

Таблиця 4.

Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК) у Сумській області (на 01.07.20) [17]

Всього зареєстровано СОК в області, од.	50
з них діючих	15
За основними напрямами діяльності:	
з обробітку землі	11
молочарський	3
плодоовочевий	1

Можемо зробити висновок, що всього в Сумській області зареєстровано 50 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, із яких діючих тільки 15 одиниць.

В табл. 5 зазначено перелік діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, зареєстрованих на території Сумської області станом на 01.07.2020 р.

Аналізуючи дані табл. 5, робимо висновок про те, що найбільше сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Глухівському районі – три кооперативи, два із яких займаються обробітком землі та один є обслуговуючим із надання послуг.

У фермерських господарствах рівень технічної оснащеності та ефективності виробництва, рівнів урожайності є нижчим ніж у середніх та великих за розміром підприємств. Причиною цьому є гірший, бідніший стан матеріально-технічної бази, важкодоступність, дороговизна передових технологій, селекції, використання засобів захисту рослин, добрив тощо. Ці причини пов’язані із нехваткою власних обігових коштів, обмеженістю кредитних ресурсів.

Це є причиною щорічного недоотримання фермерськими господарствами в порівнянні із середньостатистичними показниками технічної ефективності в галузі приблизно 1,5 млн. т зернових та понад 400 тис. т олійних культур. За цінами такі втрати оцінюються в 350 млн. дол. США на рік.

DOI: 10.34132/pard2021.12.04

Таблиця 5.

Перелік діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, зареєстрованих на території Сумської області станом на 01.07.2020 р.

№	Назва СОК	Район	Вид діяльності	Напрямок діяльності
1	«Чернечо-слобідський» ПРООН	Буринський	Багато-функціональний	Молочарський
2	«Добробут Шевченкове 2015» ПРООН	Глухівський	Багато-функціональний	Обробіток землі
3	«Полісяночка» ПРООН	Глухівський	Багато-функціональний	Обробіток землі
4	«Сумський міжрегіо-нальний аграрний кооператив»	Глухівський	Обслуговуючий	Обслуговуючий, надання послуг
5	«Згода»	Конотопський	Багато-функціональний	Обробіток землі
6	«Діброва»	Конотопський	Багато-функціональний	Обробіток землі
7	«Мутинчанка»	Кролевецький	Обслуговуючий	Обслуговуючий, надання послуг
8	«Сади Сумщини»	Лебединський	Багато-функціональний	Плодоовочевий
9	«Недригайлів» ПРООН	Недригай-лівський	Багато-функціональний	Обробіток землі
10	«Господар-2015» ПРООН	Недригай-лівський	Багато-функціональний	Обробіток землі
11	«Горна -2»	Путивльський	Багато-функціональний	Молочарський

продовження таблиці 5

12	«Білицький»	С-Будський	Обслуговуючий	Обробіток землі, транспортні послуги
13	«Кровненський»	Сумський	Багатофункціональний	Обробіток землі
14	«Сумський молочник»	Сумський	Багатофункціональний	Молочарський
15	«Вовнянський» ПРООН	Шосткинський	Багатофункціональний	Обробіток землі, транспортні послуги

Вітчизняний потенціал в сфері сільськогосподарської кооперації є нереалізованим. В європейських країнах сільськогосподарські кооперативи забезпечують 57 % виробництва молочної продукції та 42 % продукції плодоовочівництва. Австрія, Данія, Нідерланди, Швеція у сільськогосподарських кооперативах виробляють понад 90 % молока та понад 50 % плодоовочевої продукції. Система сільськогосподарської кооперації в Україні нараховує 1098 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, з яких реально провадять господарську діяльність лише 590 одиниць, члени яких утримують 1 % поголів'я великої рогатої худоби, через них реалізовується невелика кількість молочної, плодоовочевої продукції.

Ознаки функціонування вітчизняних сільськогосподарських кооперативів, що ставлять за мету збільшувати доходи своїх членів, забезпечувати вхідними ресурсами та необхідними послугами, реалізовувати вироблену продукцію, відповідають потребам розвитку малих сільськогосподарських виробників в державі та області. Є усі можливості до просування продукції членів сільськогосподарських кооперативів від виробника до кінцевого споживача, створюючи конкуренцію посередницьким структурам, та виходу на більш привабливі ринки.

Основними причинами стримуючими розвиток фермерських господарств в області, є наступні:

DOI: 10.34132/pard2021.12.04

- ✓ нестача послідовної, системної політики держави, що спрямована на підтримку фермерства, що обробляють на праві власності та користуванні земельні ділянки загальною площею не більше 100 га;
- ✓ низький рівень розгалуження економіки сільських територій, яка сприяє міграції сільського населення, високого рівня безробіття, низьких доходів селян, руйнування соціальної та інженерної інфраструктури;
- ✓ низька дохідність, конкурентоспроможність фермерських господарств на ринках збуту продукції сільського господарства;
- ✓ незначний рівень можливостей по залученню фінансів та інвестицій для функціонування і розвитку фермерства;
- ✓ неспроможність в залученні земельних ресурсів під іпотечне кредитування;
- ✓ обмеженість в технічному та технологічному забезпеченні;
- ✓ не здатність нагромадження у власність земель, що перебувають у користуванні фермерських господарств;
- ✓ недостатня роль у процесах реформування аграрної сфери з метою створення та розвитку сільськогосподарської кооперації;
- ✓ недосконала система логістики та інфраструктура аграрного ринку, що призводить до втрат продукції;
- ✓ відсутність інформації щодо кон'юнктури ринку, умов ведення бізнесу в певній галузі, відсутність умов у виробництві готової продукції тощо.

В Україні здійснено цілий ряд заходів по стимулюванню діяльності фермерських господарств. Сформовано законодавче підґрунтя діяльності для підприємницького сектору на вітчизняному ринку, що впевнено розвивається. Щоб забезпечити стабільність даного процесу сьогодні недостатньо лише наявності відповідних організаційно-правових передумов. Необхідною складовою є активізація існуючих інститутів, що причетні до формування «правил гри» між суб'єктами господарювання, скорочення рівня витрат, забезпечення рентабельності галузі тощо. Правовий, економічний, адміністративний, соціальний та інформаційний механізми державного регулювання інтересів фермерства

функціонують одночасно і в тісному взаємозв'язку. Але проведений аналіз свідчить про відсутність системності у використанні інструментів механізмів, що спрямовані на вирішення поточних завдань в галузі. Тому формування комплексного механізму державного регулювання інтересів фермерства, а також здійснення заходів щодо підвищення дієвості його складових є передумовою розвитку галузі.

Парламент планує взятися за питання державної підтримки для аграрного сектору, а саме розглянути законопроект № 3295 «Про державну підтримку сільського господарства України» [18]. Влада запускає Державний аграрний реєстр. На нашу думку, потрібно доопрацювати питання, що стосуються державної підтримки - затвердження гарантованої суми підтримки на рік на рівні закону. Відомо, що після скасування спецрежиму із ПДВ, прямі субсидії з бюджету стали основним інструментом підтримки сільгоспвиробників в Україні. Державна допомога на рівні 1 % аграрного ВВП – єдина допомога держави аграрній сфері, що надається не в повному обсязі та із суттєвими затримками. Розглядаючи законопроект № 3295, хотілося б, щоб депутати паралельно на рівні закону повернути обов'язкове виділення галузі щонайменше 1 % ВВП на розвиток, бо раніше цю норму скасували.

Ще одним прикладом необдуманих дій народних депутатів у питанні державної підтримки можна назвати дії навколо компенсації збитків фермерам. Через рекордну посуху частина посівів у аграріїв просто не зійшла і вони зазнали збитків. Держава пообіцяла допомогти – запропонувала механізм, за яким кошти підтримки потрібно буде фермерам повертати наступного року. Єдиний позитив, що без процентів. Ну, назвали б тоді безвідсотковим кредитом, а не підтримкою.

Для підтримки фермерів існує дорадницька програма, працюють певні асоціації. Оцінити ефективність виконання програми сповна досить важко через брак даних.

Раніше проблемою були макроекономічні показники, дані по публічних фінансах і коштах, але не було проблеми по підприємствах, бо була можливість користуватися повною формою № 50-сг, роби-

DOI: 10.34132/pard2021.12.04

ти запити в Мінагрополітики здійснювати аналіз динаміки розвитку підприємств. Сьогодні ситуація кардинально змінилась, бо фінансова звітність - це комерційна таємниця підприємств. Не для всіх сільгоспвиробників обов'язковою є форма № 50-сг, а це унеможливлює здійснення розгорнутого аналізу економічної діяльності аграрного підприємства.

Експертами Проекту SAFPI за період 2014−2019 рр. було проведене дослідження, що виявило - практично всі бюджетні програми Мінагрополітики містять велику кількість результативних показників, які перевищують їх практичне використання. Показники ефективності, якості програм часто мають суто описовий, статистичний чи фінансовий характер. У 2018 році відповідно до Постанови КМУ № 101 було проведено огляд видатків. У сфері агропромислового комплексу в частині фінансової підтримки розвитку фермерських господарств за прогнозними даними, обсяг виробництва валової сільськогосподарської продукції мав би зрости на 2%. Зрештою відзвітували, що ця програма є ефективною, але не можна прослідкувати за тим, що саме завдяки цій програмі підтримки ВВП дав такий приріст. До цієї програми відсутня інформація, яка би вказувала на можливий аналіз впливу витрачених коштів на досягнення мети програми [19].

Сприяння сільському розвитку, допомога в створенні аграрних хабів при університетах та наукових установах, сільський туризм, export promotion та навчання – деякі види підтримки, які не викривлюють торгівлю і виробництво, а розвивають аграрний сектор. Формування середньострокового секторального стратегічного плану повинно стати постійною практикою головного розпорядника коштів в аграрному секторі. При підготовці документів на наступні періоди необхідно забезпечувати послідовність та спадковість попередніх планів. Ці заходи дозволять формувати виважену та передбачувану галузеву політику, й сприятимуть ефективному використанню бюджетних коштів держави. [19]

Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств. За цим напрямом у 2020 році передбачено спрямувати 380 млн. грн. Державна підтримка надаватиметься:

1) фермерським господарствам, які мають чистий дохід від реалізації продукції (послуг) за останній рік до 20 млн. грн шляхом:

- бюджетної дотації за утримання корів;
- часткової компенсації витрат, пов'язаних з наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами;
- бюджетної субсидії на одиницю оброблюваних угідь.

2) сільськогосподарському обслуговуючому кооперативу, до складу якого входять одне і більше фермерських господарств, шляхом відшкодування 70% вартості вітчизняних техніки та обладнання (до 3 млн. грн., на один кооператив).

Інші види фінансової підтримки розвитку фермерських господарств зображені на рис. 2.

Практичними завданнями підвищення дієвості правового механізму державного регулювання інтересів фермерства є: здійснення упорядкування термінологічного апарату, відповідність вітчизняного законодавства нормам міжнародного права; проведення систематизації нормативно-правових актів тощо. Удосконалення вітчизняного законодавства може бути ефективним лише за умови дотримання науково-обґрунтованих принципів законності і послідовності дій.

Основними напрямами щодо удосконалення цінового регулювання в аграрному секторі є: впровадження комплексного підходу до формування цін на всіх стадіях виробничого процесу із застосуванням єдиної у національному господарстві методологічної бази; здійснення поступового переходу від регульованих до вільних цін за активної участі держави в забезпеченні еквівалентного обміну, стимулюванні попиту на сільгосппродукцію; обмеження цін на продукцію монополій; наближення внутрішніх цін на агропродукцію до цін світового ринку поступовими темпами [20].

Удосконалення адміністративного механізму державного регулювання інтересів фермерства призведе до зниження трансакційних витрат після впровадження низки заходів: ефективне відстоювання права власності, надання ширших можливостей захисту фермерських господарств від невиконання умов

DOI: 10.34132/pard2021.12.04

контрактів зі сторін партнерів; створення простої та доступної бази економічної інформації, що полегшить пошук необхідних даних і спростить прийняття рішень в умовах невизначеності; здійснення контролю відповідності якості товарів та послуг державним стандартам та нормам; підвищення ефективності контрольно-ревізійної діяльності; формування сприятливого для розвитку підприємницької діяльності середовища та розробка заходів щодо виведення економіки з тіні [21].

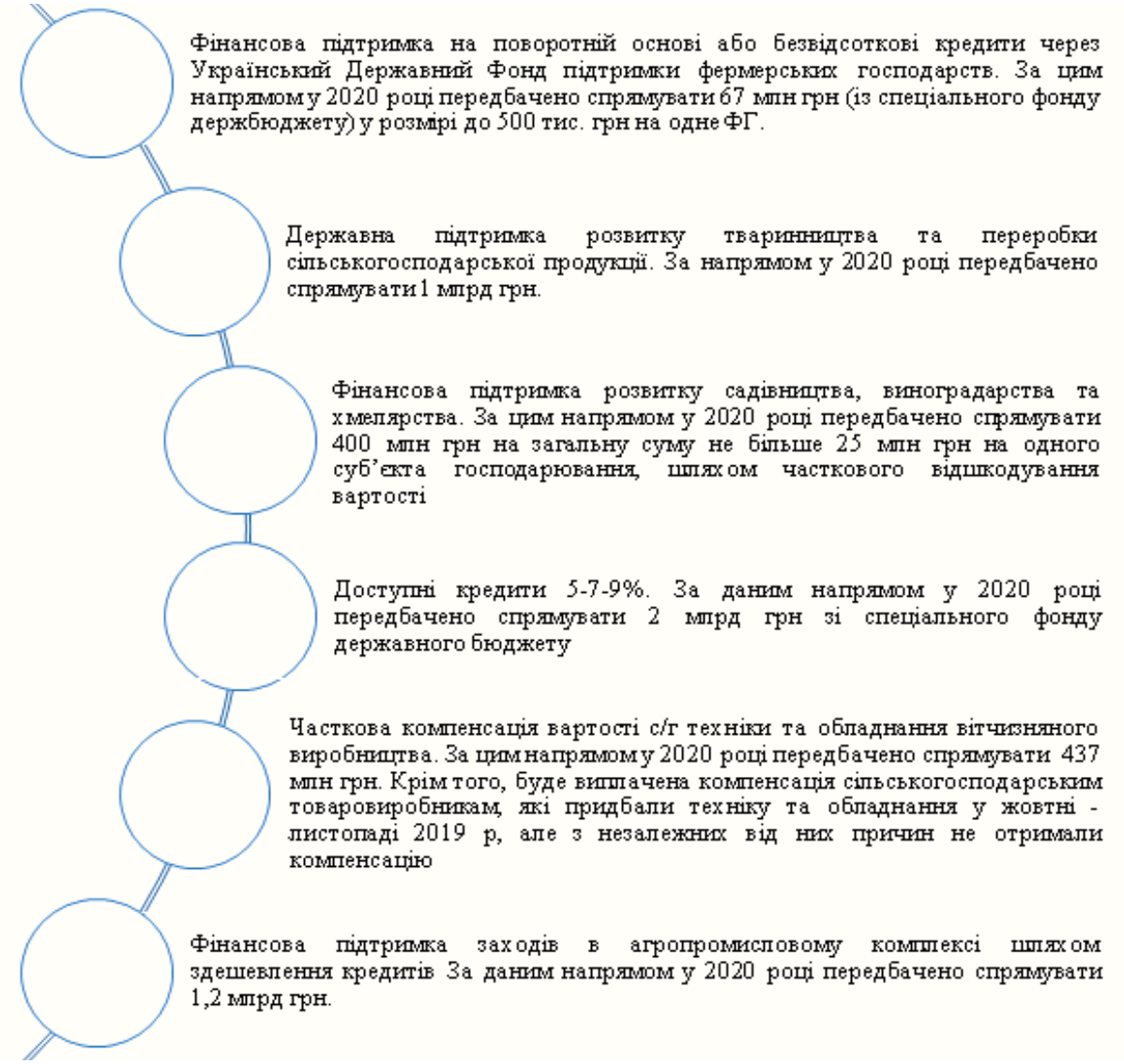

Рис. 2. Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств.

Підвищення дієвості економічного механізму державного регулювання інтересів фермерів здійснюють через ряд заходів: заміну державної фінансової підтримки за різними програмами на комплексне регулювання державою пріоритетних напрямів розвитку галузі; залучення фінансових ресурсів задля інвестування у наукомісткі конкурентоспроможні аграрні підприємства; поміркованість у втіленні режимів оподаткування сільськогосподарських підприємств тощо.

Напрямом підвищення дієвості соціального механізму **дер**жавного регулювання інтересів фермерства є удосконалення кадрового забезпечення на всіх рівнях управління. В селі необхідно сформувати базис людського капіталу, для того, щоб була можливість забезпечити сталий розвиток і конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації економіки. Важливо використовувати наукові ресурси вищих навчальних закладів для доступу до інноваційних розробок та технологій [22].

Для ефективної роботи комплексного механізму державного регулювання інтересів фермерства необхідно розвивати сільську інфраструктуру, поєднувати інтереси місцевої публічної влади, бізнесу та громадськості за допомогою державно-приватного партнерства. Обов'язково необхідно сформувати сприятливе бізнес-середовище, що призведе до покращення інвестиційного клімату, податкового навантаження. Важливо забезпечити гарантії захисту інтересів фермерства в частині розробки і реалізації проектів державно-приватного партнерства [23].

Закономірним для розвитку комплексного механізму державного регулювання інтересів фермерства є здатність сприяти публічній освіті, навчатися найновітнішим тенденціям розвитку ринків та веденню бізнесу. Публічна освіта повинна охоплювати всі сфери ведення фермерського господарства, починаючи з навчання застосування інноваційних технологій для отримання якісної продукції до можливостей використання переваг маркетингу, менеджменту, що сприятиме більш легкому доступу до фінансів, обміну досвідом між підприємцями. Публічна освіта стає сферою обговорення проблемних питань розвитку, розвитку суміжних

DOI: 10.34132/pard2021.12.04

галузей економіки [24, с. 281]. Наголошуємо на необхідності становлення інфраструктури науково-дослідної та інноваційної діяльності. Розглядаємо перспективи створення на базі аграрних вищих навчальних закладів різноманітних бізнес-інкубаторів чи інноваційних центрів.

З метою створення нових та розвитку діючих фермерських, сімейних фермерських господарств передбачається здійснення державної підтримки через впровадження комплексної програми розвитку сільських територій Сумської області на період до 2027 року, а саме: часткове відшкодування витрат фермерським, сімейним фермерським господарствам без статусу юридичної особи, фізичним особам-підприємцям на закупівлю установки індивідуального доїння (доїльного апарату), машин та обладнання для первинної обробки молока вітчизняного виробництва.

Напрями підтримки фермерських господарств Сумської області:

- бюджетна дотація за утримання корів;
- доплата на користь застрахованих осіб - членів/голови СФГ без набуття статусу юридичної особи ЄСВ;
- часткова компенсація витрат, пов’язаних з наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами;
- бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 га) – новоствореним фермерським господарствам;
- фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
- фінансова підтримка на поворотній основі.

Серед пріоритетів Уряду та Міністерства агрополітики є стимулювання фермерського руху та створення успішної моделі господарювання в державі та області – формування ефективного та соціально відповідального власника на селі.

Обов'язкові вимоги для фермерських господарств – отримувачів бюджетних коштів: зареєстровані права на власність та/або користування земельною ділянкою; наявність до 500 га с/г угідь в обробітку та до 15 млн. грн. річного обороту; ідентифікація та реєстрація сільськогосподарських тварин.

Комплексною програмою передбачається виплата часткового відшкодування витрат за придбані фермерськими, сімейними фермерськими господарствами без статусу юридичної особи, фізичними особами-підприємцями для власного користування нові установки індивідуального доїння (доїльний апарат), машини та обладнання для первинної обробки молока вітчизняного виробництва робочим об'ємом до 2000 літрів включно за умови утримання у своєму господарстві не менше п'яти ідентифікованих та зареєстрованих в установленому порядку корів, у розмірі 75 відсотків вартості придбаного обладнання без урахування сум податку на додану вартість. На період дії комплексної програми загальна потреба в коштах становить 8,0 млн гривень.

З метою розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, об'єднання дрібнотоварних виробників, розширення каналів збуту продукції передбачається фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів Сумської області:

- кооперативам молочарського, м'ясного напрямів та із заготівлі і переробки продукції бджільництва – для придбання обладнання вітчизняного виробництва;
- кооперативам плодово-ягідного, овочевого напрямів, а також із заготівлі та переробки, ягід, грибів і рослин - для придбання обладнання вітчизняного та іноземного виробництва.

Також для кооперативів молочарського напряму, крім обладнання, надається фінансова підтримка на придбання молоковозів.

Фінансова підтримка надається у розмірі 20 відсотків вартості придбаного обладнання без урахування сум податку на додану вартість, але не більше 850,0 тис. гривень на один кооператив. На період дії комплексної програми загальна потреба в коштах становить 8,0 млн. гривень.

Фінансування комплексної програми здійснюється за рахунок коштів обласного бюджету в межах 48,528 млн. грн. та коштів сільськогосподарських, переробних підприємств та інвестиційних ресурсів у межах 7761,300 млн. грн. Обсяги та напрямки видатків з

DOI: 10.34132/pard2021.12.04

обласного та місцевих бюджетів щорічно визначаються рішеннями місцевих рад про місцеві бюджети в межах фінансових можливостей.

Недостатня забезпеченість кредитними ресурсами фермерських господарств на нашу думку стримує їх розвиток. Доцільно з метою розвитку фермерства створювати відповідні кооперативи з переробки сільськогосподарської продукції для максимізації прибутків.

Таким чином, проблемні питання розвитку фермерських господарств Сумської області передбачається вирішити шляхом:

- реалізації органами місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад, структурних підрозділів Сумської обласної державної адміністрації завдань та заходів комплексної програми;
- часткового відшкодування витрат суб'єктам господарювання в межах коштів, передбачених в обласному та місцевих бюджетах на реалізацію заходів комплексної програми;
- інформаційно-консультаційного забезпечення виробників сільськогосподарської продукції та продовольства;
- доступу до фінансових ресурсів для суб'єктів сільського господарства;
- висвітлення шляхів вирішення проблемних питань Департаментом агропромислового розвитку Сумської обласної державної адміністрації в засобах масової інформації та соціальних мережах;
- організації комунікацій і обміну досвідом між суб'єктами господарювання в аграрному секторі, сприяння проведенню презентацій та реалізації продукції на виставково-ярмаркових заходах [7].

Виконання комплексної програми планується в два етапи. На першому етапі передбачається: створення інформаційного середовища для аграріїв на базі Департаменту агропромислового розвитку Сумської обласної державної адміністрації, органів місцевого із залученням наукових та освітніх установ, упровадження науково-обґрунтованих методик виробництва сільськогосподарської продукції; розвиток об'єднаних територіальних громад.

На другому етапі передбачається: забезпечення виконання визначених заходів за кожним напрямом розвитку сільських територій; сприяння розвитку соціальної сфери села та покращення

умов проживання сільського населення; сприяння у залученні інвестицій в аграрний сектор та створенні робочих місць.

Таким чином, державна підтримка фермерським господарствам запланована через впровадження комплексної програми розвитку сільських територій Сумської області на період до 2027 року.

Стаття надійшла до редакції: 19.04.21

STATE SUPPORT AND REGULATION OF FARMING IN SUMY REGION

Alina Brychko, Ph.D., Associate Professor, Sumy National Agricultural University, Sumy, Ukraine.

Svitlana Lukash, Ph.D., Associate Professor, Sumy National Agricultural University, Sumy, Ukraine.

The article provides a theoretical analysis and identifies the essence of farming as an object of state influence; features and structure of public management of farming development in Ukraine are determined, the state of the agrarian market of Sumy region is estimated for the purpose of definition of factors which should be considered at construction of the organizational and economic mechanism of functioning and development of farming as a whole; a detailed analysis of the state of farming in Sumy region; identified organizational and economic measures to increase state support for farming in the region; formulated proposals for improving the mechanism of state regulation of farming interests and identified their features.

The structure and features of public management of farms in the state are determined. To date, the legal framework for the functioning of farming has been significantly improved, and attention has been focused on supporting the development of farms. It is established that the main problem in the development of farms is the functioning of large agricultural enterprises, through which the unification of political and

DOI: 10.34132/pard2021.12.04

economic institutions. Public administration in the country is in its infancy and its state regulation is based solely on outdated methods of public administration, which give a negative result of the measures taken by the authorities.

It is analyzed and determined that one of the leading sectors of the economy of our state is agriculture, which has significant natural and climatic competitive advantages - fertile soils that promote the development of farming. Analyzing the domestic agricultural sector, we can say that there are many problems in its development. One of the main ones is the lack of a real strategy for the development of the agro-industrial sector.

It is proposed to implement the experience of the world's leading countries in the implementation and development of quality advisory services that can change the negative attitude of peasants to cooperatives; be able to provide information on innovations in the agricultural sector and help implement them; creation of public organizations of farmers to lobby the interests of farmers at all levels of decision-making; comprehensive stimulation and popularization of development of agricultural cooperatives.

Key words: *farms, state support, mechanism of state regulation, farming.*

Received: 19.04.21

References

1. Zbars′kyy V.K., Matsybora V.I., Chalyy A.A. (2010). *Ekonomika sil's'koho hospodarstva: navchal'nyy posibnyk dlya VNZ [Agricultural economics: a textbook for universities]*. K: Karavela, 2010. 213 p. [in Ukrainian].

2. Nazarkevych O.V. (2014). *Mizhnarodnyy dosvid derzhavnoho rehulyuvannya ta pidtrymky malykh sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv. [International experience of state regulation and support of small agricultural enterprises]*. Naukovyy visnyk Uzhhorods′koho universytetu. Ser.: Ekonomika. 2014, Vyp. 3. P. 17-19. [in Ukrainian].

3. Hnatyshyn L. (2017). *Instytutsiyne seredovyshche rozvytku fermers'kykh hospodarstv. [Institutional environment for farm development]* Ahrarna ekonomika. 2017. T. 10, № 1-2. P. 81-88 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2017_10_1-2_14[in Ukrainian].

4. Zaskalkina O. M. (2018). *Mekhanizmy derzhavnoho rehulyuvannya instytutsional'noho seredovyshcha v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrayiny [Mechanisms of state regulation of the institutional environment in the agricultural sector of the economy of Ukraine]*: dys. kand. derzh. upr.: 25.00.02. Kharkiv, 2018. 242 p. [in Ukrainian].

5. Bilenko S. (2017). *Fermerstvo yak biznes: khto taki ukrayins'ki fermery i z yakymy problemamy vony stykayut'sya? [Farming as a business: who are Ukrainian farmers and what problems do they face?]* Retrieved from https://delo.ua/business/fermerstvo-jak-biznes-hto-taki-ukrajinski-fermeri-i-z-jakimi-pro-334838/[in Ukrainian].

6. Borodina O.(2016). *Pidtrymka simeynoho fermerstva: hasla i diyi [Support for family farming: slogans and actions]* Retrieved from https://dt.ua/ariculture/pidtrimka-simeynogo-fermerstva-gasla-i-diyi-_.html[in Ukrainian].

7. Yedyna kompleksna stratehiya ta plan diy rozvytku sil′s′koho hospodarstva ta sil′s′kykh terytoriy v Ukrayini na 2015 - 2020 roky (2014) [The only comprehensive strategy and action plan for the development of agriculture and rural areas in Ukraine for 2015 - 2020] Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1978.html[in Ukrainian].

8. Pro fermers′ke hospodarstvo: Zakon Ukrayiny vid 19.06.2003 № 973-IV [On farming: Law of Ukraine] Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15[in Ukrainian].

9. Kontseptsiya rozvytku fermers′kykh hospodarstv ta sil′s′kohospodars′koyi kooperatsiyi na 2018-2020 roky: Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 13 veresnya 2017 r. № 664-r [The concept of development of farms and agricultural cooperation for 2018-2020] Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80/print [in Ukrainian].

10. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta deyakykh zakoniv Ukrayiny shchodo stymulyuvannya utvorennya ta diyal′nosti simeynykh fermers′kykh hospodarstv: Zakon Ukrayiny vid 10 lypnya 2018 roku № 2497VIII [On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Laws of Ukraine on Stimulating the Formation and Activity of Family Farms] Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19 [in Ukrainian].

DOI: 10.34132/pard2021.12.04

11. Zakon shchodo stymulyuvannya diyal′nosti simeynykh fermers′kykh hospodarstv[Law on Stimulating the Activity of Family Farms] Retrieved from https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-shodostimulyuvannya-diyalnosti-sim-48950 [in Ukrainian].

12. Korinets′ R. Ya. (2018). *Instytutsionalizatsiya simeynykh fermers'kykh hospodarstv u sotsial'no-ekonomichne seredovyshche. [Institutionalization of family farms in the socio-economic environment]* Ekonomika APK. 2018, № 4. P. 60-69. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_4_10 [in Ukrainian].

13. Malik M.Y. (2018). *Instytutsiyna formalizatsiya rozvytku simeynykh fermers'kykh hospodarstv v Ukrayini. [Institutional formalization of the development of family farms in Ukraine]* Ekonomika APK. 2018, № 10 P. 72-85 [in Ukrainian].

14. Denysenko M.P. (2019). *Suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrayiny [Current state and prospects of development of agriculture of Ukraine]* Ahrosvit №12, 2019 Retrieved from http://www.agrosvit.info/pdf/12_2019/4.pdf [in Ukrainian].

15. Kozachenko L. (2020). *Top-5 zakhodiv shchodo vyvedennya ukrayins'koho APK iz kryzy. Ukrayins'ka ahrarna konfederatsiya. [Top 5 measures to bring the Ukrainian agro-industrial complex out of the crisis]*. 2020 Retrieved from http://agroconf.org/content/leonid-kozachenko-top-5-zahodiv-shchodo-vivedennya-ukrayinskogo-apk-z-krizi [in Ukrainian].

16. Osnovni ekonomichni pokaznyky roboty sil′s′kohospodars′kykh pidpryyemstv Sums′koyi oblasti: Statystychni byuletni za 2017-2019 roky. – Holovne upravlinnya statystyky u Sums′kiy oblasti. [The main economic indicators of agricultural enterprises of Sumy region: Statistical bulletins for 2017-2019]. [in Ukrainian].

17. Stan rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Sums′koyi oblasti za 2019 rik [The state of development of the agro-industrial complex of Sumy region for 2019]. Retrieved from http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/752-stan-rozvytku-ahropromyslovoho-kompleksu-sumskoyi-oblasti-za-2019-rik [in Ukrainian].

18. Proekt Zakonu № 3295 Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny "Pro derzhavnu pidtrymku sil′s′koho hospodarstva Ukrayiny" ta inshykh zakoniv Ukrayini shchodo funktsionuvannya Derzhavnoho ahrarnoho reyestru ta udoskonalennya derzhavnoyi pidtrymky vyrobnykiv sil′s′kohospodars′koyi

produktsiyi. [Draft Law № 3295 On Amendments to the Law of Ukraine "On State Support of Agriculture of Ukraine" and other laws of Ukraine on the functioning of the State Agrarian Register and improvement of state support for agricultural producers]. Retrieved from https://agropolit.com/zakonodavstvo/600-proekt-zakonu-pro-pidtrimku-silgospvirobnikiv [in Ukrainian].

19. Robota nad pomylkamy: shcho mayut′ vrakhuvaty chynovnyky pry rozpodili koshtiv na pidtrymku fermeriv? [Working on mistakes: what should officials take into account when allocating funds to support farmers?]. Agravery.com. Retrieved from https://agravery.com/uk/posts/show/robota-nad-pomilkami-so-maut-vrahuvati-cinovniki-pri-rozpodili-kostiv-na-pidtrimku-fermeriv [in Ukrainian].

20. Hudak V.V. (2011). *Mekhanizm tsinoutvorennya v ahrarnomu sektori yak chynnyk zabezpechennya dokhidnosti sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [The mechanism of pricing in the agricultural sector as a factor in ensuring the profitability of agricultural enterprises]*. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/inek/2011_7/221.pdf [in Ukrainian].

21. Tymofiyiv S.V. (2010). *Metody upravlinnya transaktsiynymy vytratamy na zahal'noderzhavnomu rivni [Methods of managing transaction costs at the national level]*. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Prom/ 2010_3/Timofeev.pdf. [in Ukrainian].

22. Otsinka efektyvnosti ta napryamy stymulyuvannya strukturnykh reform v ahrarnomu sektori ekonomiky. Ofitsiynyy sayt Natsional′noho instytutu stratehichnykh doslidzhen′. [Evaluation of the effectiveness and directions of stimulating structural reforms in the agricultural sector of the economy. Official site of the National Institute for Strategic Studies]. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/strukturni_reformu_v-APK-9f009.pdf. [in Ukrainian].

23. Malik M.Y. (2007). *Reformuvannya vlasnosti i restrukturyzatsiya pidpryyemstv APK. [Property reform and restructuring of agricultural enterprises]*. Ekonomika APK. – 2007. – № 11. – P. 9-13 [in Ukrainian].

24. Stativka N.V. (2010). *Produktyvnist' ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrayiny: vazhelya derzhavnoho vplyvu [Productivity of the agrarian sector of the economy of Ukraine: the lever of state influence]*: [monohrafiya]. – KH. : Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr», 2010. – 324 p. [in Ukrainian]

25. Trofymtseva O. *Lobiyuvannya - tse ne laylyve slovo, a vazhlyva robota [Lobbying is not a swear word, but an important job]*. Retrieved from http://

DOI: 10.34132/pard2021.12.04

agroportal.ua/ua/views/blogs/lobbirovanie-eto-ne-rugatelnoe-slovo-avazhnaya-rabota/# [in Ukrainian].

26. Derzhpidtrymka APK-2020: prohramy, mekhanizmy, terminy[tate support of APC-2020: programs, mechanisms, deadlines]. Retrieved from https://agro.me.gov.ua/ua/news/derzhpidtrimka-apk-2020-programi-mehanizmi-termini?fbclid=IwAR1lY_JTmeRGlIkhV_WMqfqQ7t9PNM8Z2RFCXA-ZEGAe6nt1K-a89coXH2Lo [in Ukrainian].

27. Brychko A.M. (2020). *Derzhavna pidtrymka fermers'kykh hospodarstv Sums'koyi oblasti. [State support of farms of Sumy region. Integration of education, science and business in the modern environment]*. Intehratsiya osvity, nauky ta biznesu v suchasnomu seredovyshchi: litni dysputy: materialy II mizhnar. nauk.-prakt. internet konf., m. Dnipro, 17-18 serpnya 2020 r. Dnipro., 2020 r. S.85-87 [in Ukrainian]

Відомості про авторів / Information about the Authors

Бричко Аліна Михайлівна: Сумський національний аграрний університет: вул. Г. Кондратьєва 160, м. Суми, 40021, Україна.

Alina Brychko: Sumy National Agrarian University, H. Kondrateva St. 160, Sumy, 40021, Ukraine.

ORCID.ORG./ 0000-0003-4902-1403

E-mail: alinkabrychko@gmail.com

Лукаш Світлана Миколаївна: Сумський національний аграрний університет: вул. Г. Кондратьєва 160, м. Суми, 40021, Україна.

Svitlana Lukash: Sumy National Agrarian University, H. Kondrateva St. 160, Sumy, 40021, Ukraine

ORCID.ORG./ 0000-0003-1948-7683

E-mail: svitlana.lukash@gmail.com